Kerpel-Fronius Gábor
Elgéppuskázott lehetőség

BESZÉLŐ

2007. február, 12. Évfolyam, 2. Szám

„Nehéz megindultság és feltörő érzelmek nélkül felidézni annak az embernek az arcát és alakját, aki az 1956-tal kezdődő korszak élő lelkiismereteként vonul be a magyar történelembe” – ezekkel a búcsúztatóra illő szavakkal kezdi Modor Ádám könyvének Összegzését.1 Az olvasóra annak a kérdésnek a megválaszolása marad, hogy a Krassó Györgyöt bemutató kötetnek nem vált volna-e javára ennél némileg nagyobb távolságtartás.

Modor Ádám régóta foglalkozik a rendszerváltás történetével. Kutatásainak eredménye A titok meg a nyitja című munkája, amely a Magyar Nemzetben, illetve a Havi Magyar Fórumban megjelent, a rendszerváltás és a titkosszolgálatok kapcsolatával foglalkozó írásait gyűjti össze.2 Már ebben a műben is tetten érhető a szerző alig titkolt szándéka, hogy felmutassa a demokratikus ellenzék névtelenjeinek erőfeszítéseit, elbeszélje az ellenzék kanonizált történetéből kimaradt eseményeket, és ahol lehetősége van, rombolja azt a mitológiát, amely a demokratikus ellenzéknek később az SZDSZ-ben csoportosuló magja körül kialakult – ha lehet, tényállításokkal, ha nem, akkor sejtetésekkel, jelentőségteljes elhallgatásokkal. (A korábbi munka részletes ismertetésére e helyütt terjedelmi okok miatt nincs mód, annyit viszont fontosnak tartok megjegyezni, hogy a jelen recenzióban megfogalmazott fenntartások jó része arra a kötetre is vonatkoztatható.) A titok meg a nyitja „nyitóciklusát” azok a Krassó Györgygyel kapcsolatos írások alkotják, amelyek mintegy előképét adják a most megjelent Krassó-könyvnek. Megjelennek már ott a fontosabb témák: Krassó és 1956, Krassó és Demszky rivalizálása szamizdatkészítőként és -kiadóként, Krassó és az állambiztonsági szervek – így ezeket a szövegeket gyakran azonos vagy alig módosított formában emeli át a szerző most megjelent kötetébe is.

Az ellenzéki lét kevésbé ismert oldalát járja körül Modor Ádám legismertebb műve is, a Gulyás Jánossal közösen készített Szamizdatos évek című interjúfilm, amelyben a nyolcvanas évek illegális könyv- és folyóirat-kiadásának körülményeit igyekezett bemutatni. Az alkotás megítélése – elsősorban politikai alapállás mentén – megosztotta a közönségét: míg egyesek olyan műként tekintettek rá, mint amely a demokratikus ellenzék örökségét kisajátítani igyekvő Beszélő-kör, az ellenzék feltételezett „központi bizottsága” ellenében igazságot szolgáltat a névtelen szamizdat-készítőknek, mások egyszerűen mellőztetésük miatt sértett emberek keservét politikai célra felhasználó, elfogult propagandaanyagként interpretálták a filmet.

Modor most hiánypótló munka közreadására vállalkozott. Régi adóssága ugyanis történetírásunknak, hogy az ’56-os ellenzék, illetve a rendszerváltás kultikus alakjának életét bemutató könyv szülessék. Erre annál is nagyobb szükség van, mert a szélesebb közönség ma már alig emlékszik Krassóra. Ha igen, akkor is leginkább a Münnich Ferenc utca tábláját leszerelő, zsíros kenyeret osztogató excentrikus alak képe rémlik fel legtöbbekben. Eleve kevesen lehettek, s még kevesebben maradtak mára, akik tudják: milyen szerepe volt ennek a Kossuth téren sátorozva ágáló alaknak 1956 szellemének ébrentartásában, s ennélfogva abban is, hogy a demokratikus ellenzék hagyományának részévé vált 1956 tradíciója. Így az is lassan, ám annál biztosabban a feledés homályába merül, hogy milyen politikai és erkölcsi alapról bírálta a rendszerváltást: amennyiben az nem a társadalom széles rétegeinek részvételével, hanem elitek egyezkedéseként zajlott.

Óhatatlanul felmerül a kérdés – ugyanaz, amit Kőszeg Ferenc tett fel nekrológjában a Parlamentben:3 vajon nem volt-e Krassónak igaza sok tekintetben? Nem azért éri-e a legtöbb kritika a békés átmenetet, mert a régi rendszer haszonélvezőit nemhogy felelősségre nem vonták, hanem sokan éppenséggel kiválóan helyezkedhettek el az új rendszerben is, akár a gazdasági, akár a politikai életben? Nincs-e sokaknak az a benyomása, hogy a politika távolról sem a társadalom széles köreinek részvételével, hanem a társadalom feje fölött zajlik? Krassó ezeket a kérdéseket feszegette 1989-től haláláig – ma pedig már nem hallani a nevét. Ugyanúgy nem, mint ahogy a nyolcvanas években újra felfedezett, a rendszerváltás kezdeti szakaszában oly sokat idézett, majd másodszor is elfelejtett Bibó Istvánét sem.

Mindketten feledésbe merültek, mert mindketten kényelmetlenné váltak, hiszen mindketten azokat az ideálokat képviselik, amelyekhez a rendszerváltás valóságának nem sikerült fölnőnie. De míg Bibó életműve révén megkerülhetetlen erkölcsi mérceként figyelmeztet nyamvadt kis kompromisszumainkra, Krassót habitusa okán könnyű volt feltűnősködő vén bolondként komolytalannak nyilvánítani, és kiiktatni az emlékezetből.

Nem is nagyon őrzi az emlékét semmi – egy síremlék a rákoskeresztúri temetőben, egy-egy emléktábla a Fő utcában, illetve a Russel Square-en s egy kötetre való összegyűjtött írás. Jellemző, hogy a demokratikus ellenzékről eleddig megjelent egyetlen monográfia4 Krassót egészen marginális szereplőként kezeli. Különösen feltűnő, hogy a monográfiához kapcsolódó interjúkötetben (amelyben ugyan olvasható a vele készült beszélgetés) a megszólaltatott interjúalanyok közül az SZDSZ-ben szerepet vállalók közül csak Kőszeg Ferenc és Demszky Gábor beszél róla – de nem említi sem Kis János, sem Szabó Miklós, sem Magyar Bálint, sem Tamás Gáspár Miklós.

Ennélfogva nagy várakozással töltötte el recenzenst a készülő mű híre. Sajnos a kezünkbe vett kötet nem ad támpontot arra vonatkozóan, hogy szerzője a mű megalkotásakor milyen célt tűzött maga elé. A fényképekkel, grafikákkal zsúfolt, kissé szedett-vedett borító egy összefoglaló Krassó-életrajzot, illetve néhány jellemzőnek vélt Krassó-idézetet tartalmaz, de sem Modor korábbi munkásságáról, sem a könyv tartalmáról nem hordoz információt. Végigpörgetve a lapokat az olvasót zavarba ejti a – kissé bizarr – tipográfiai változatosság és a feltűnően sok, facsimilében közreadott irat.

Zavarunkat az előszó olvasásával szerettük volna enyhíteni – amit azonban nem találtunk. Olvashattunk viszont egy Előszó helyett című írást, amely nagyobbrészt nem más, mint a régi harcostárs, Zsille Zoltán Krassó sírjánál elmondott megrázó gyászbeszédének újraközlése. Ez azonban hiányérzetünket nem oldja: hasznos lett volna egy előszó, amely a könyv reménybeli olvasóját eligazítja a szerzői szándékban. Röviden értelmezi például a tipográfiai megoldásokat, amelyeket így más módszer híján az olvasónak kell kitapasztalnia: hogy a vastag betűs szövegek Krassó saját írásaiból vett idézetek; hogy az írógépre emlékeztető betűtípusok többnyire hálózati jelentések vagy titkosszolgálati iratok közlései. De arról is szólhatott volna ez az előszó, hogy milyen módszerekkel szeretné a szerző elérni célját: azt, „hogy akik szerették és ismerték és azok is, akik hírből sem hallottak Krassó Györgyről, e kötetből pontosabb képet kapjanak életéről, küzdelmeiről, és megláthassák az elnyomás és korlátozás minden formája ellen lázadó szellem és az őt körülölelő hálózat mindhalálig tartó párviadalát”. A módszerről mindösszesen annyit tudunk meg, hogy a kötet „Krassóról és Krassótól közöl írásokat, fotókat, dokumentumokat”.

Ez nem sok. A kötetet végigolvasva láthatjuk, hogy tartalmának mennyiségileg legnagyobb részét az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából (korábban: Történeti Hivatal) származó titkosszolgálati iratok teszik ki. Feltételezhető, és erre utal a szerző is, hogy Krassóról jóval több anyag keletkezett. Helyes lett volna, ha Modor tájékoztat a válogatás szempontjairól. Hasonló jellegű anyagok közreadásában pedig több előképe is lehetett volna – utalhatunk itt például a közismertebb művek közül a Kenedi János által közzétett Kis állambiztonsági olvasókönyvre,5 amely az egy-egy ügyhöz kapcsolódó iratokat a maguk teljességében adta közre, illetve Szőnyei Tamás Nyilvántartottak6 című munkájára, amely tematikus és többnyire jól indokolt válogatást ad az egyes ügyekre vonatkozó anyagokból.

Ha a válogatás szempontjainak homályban tartásától eltekintünk is, a dokumentumok közreadásának módja hasonló kérdéseket vet föl. Az olvashatóságot nagyban javította volna, ha a dokumentumok átiratait tartalmazná a kötet, illusztrációként mellékelve közülük néhánynak a facsimiléjét. Ehelyett ellenkezőleg: az iratok többsége facsimilében szerepel – ebben az esetben azonban magyarázatra szorulna, hogy néhány dokumentumnak miért csak az átiratát teszi közzé a szerző. Mivel a fotózott anyagoknak is jócskán van kevésbé érdekes része, nem tudjuk elhessegetni a bennünk bujkáló kisördögöt, aki szerint az átiratban közölt dokumentumoknak esetleg lehetnek a szerzői koncepciónak ellentmondó részei. Egy előszó ezt a gyanút is eloszlathatta volna.

Mind a hitelesség, mind a történészi alaposság azt kívánta volna, hogy az idézetek, a közölt dokumentumok forrását korrekt jegyzetapparátus jelenítse meg. Talán szerzői koncepció volt, hogy egy következetes lázadó és nonkonformista életét formabontó könyv örökítse meg – de e

szándék deklarálásának elmaradása leginkább hanyag és rendetlen könyvet eredményezett.

Ezen és a sajnos bosszantóan gyakran előforduló sajtóhibákon bizonyára sokat segített volna, ha a kötetet szerkesztő is gondozza, amire azonban az impresszum szerint nem került sor. Így bizonyára nem fordulhatott volna elő egyebek mellett, hogy a többször idézett, Bozóki András által készített nagy interjút olykor 1989-re, másutt 1990-re datálja a szerző, illetve az, hogy például nem tudjuk meg: Sümegi György mely tanulmánya szolgál érdekes adalékkal Krassó György kiadási terveiről.

Kézikönyv értékűvé tehette volna viszont a kötetet, ha a Függelék részeként közölt, a Magyar Október Szabadsajtó kiadványait felsoroló összeállítás pontosabb bibliográfiai adatokat közölt volna a megjelentetett művekről; a puszta felsoroláson kívül talán nem lett volna érdektelen a terjedelem, illetve – szamizdatokról lévén szó – előállításuk nem magától értetődő technológiájának közlése sem.

Fokozza az olvasó rossz érzését a kötetben szereplő fényképanyag is: a Célkeresztben... terjedelméhez képest kevés, bár talán jellemző felvétel szerepel Krassó Györgyről; az viszont már nem egészen érthető, hogy a könyvben ugyan megemlített, de főszereplőnek semmiképpen nem tekinthető Bibó István miért szerepel három fotóval is, miközben a Krassóval való rivalizálása okán többször is – bár távolról sem pozitív vonatkozásban – említett Demszky Gábor, illetve az illegális Beszélő szintén több helyütt említett szerkesztősége csupán egyetlen képen kerül elő. Ezen a ponton kell szólni Szalay Lajos grafikáiról is, amelyeknek szerepeltetését a recenzens megítélése szerint az sem indokolhatja, hogy megjelentetésüket külön kötetben Krassó György is tervezte.

Ennyi formai és módszertani hiányosságot tapasztalva némileg kelletlenül szánja rá magát az olvasó arra, hogy elmélyedjen a kötetben. A rossz érzést tovább fokozza a szerzői megjegyzések és kifejtések esetlegessége. A könyv elején, amikor Krassó írásait idézi, vagy – a már említett Bozóki-féle interjú révén – őt magát beszélteti ’56-os élményeiről, illetve börtönbeli tapasztalatairól, Modor háttérbe húzódik, nem kommentál, jellemzően a forrás megjelölésére, illetve a kontextus vázlatos ismertetésére szorítkozik. A kötet második harmadától azonban ez a reflektálatlanság már komoly kérdéseket vet föl. Ebben a részben ugyanis Modor a titkosszolgálati archívumokban végzett kutatásai eredményét tárja elénk. A közzétett dokumentumokat sem keletkezésük körülményei, sem céljuk okán nem tekinthetjük szigorú forráskritika nélkül autentikusnak. Nem tekinthetjük őket sem jó szándékúnak, sem objektívnek, így erősen kérdéses, hogy e dokumentumok alapján megrajzolható-e a célszemély hiteles portréja.

Természetesen nagyon sokat megtudunk Krassóról – hogy milyen ritmusban él, kivel találkozik, milyen kiterjedt kapcsolatrendszere van. Megtudjuk róla, hogy volt legalább egy alkalommal Beatrice-koncerten, hogy szenvedélye a lovi, hogy szabados szexuális életet él – ezen keresztül természetesen abba is bepillantást nyerhetünk, hogy a titkosszolgálat milyen részletességgel és milyen módszerekkel figyelt meg egy különösen fontosnak tartott célszemélyt. Sőt azt is, hogy milyen kombinációkat valósított meg annak érdekében, hogy a célszemélyt kompromittálja, s hogy az ellenzék tagjai között konfliktust generáljon.

A kötet egyik legérdekesebb fejezete az, amelyben Modor jelentésekből rekonstruál egy titkosszolgálati akciót, amely arra irányult, hogy a Szeta számára adományokat gyűjtő Krassót olyan színben tüntesse fel, mint aki anyagi gondjai enyhítésére gátlástalanul megdézsmálja a jótékony célra felajánlott összegeket. A szerv legnagyobb csalódására azonban a könnyelműnek és bohémnak tartott Krassó tételes elszámolást vezet a részére átadott összegekről, és a tőle az adományát visszakövetelő ügynöknek azonnal fizetni is tud.

Szintén figyelemre méltók a kötetnek azok a részei, amelyekben Krassó ötvenhatos szerepéről, börtönéveiről, illetve 1956 értékeléséről beszél. Ezek a textusok azonban, szemben a könyv titkosszolgálati anyagokat tartalmazó fejezeteivel, nem annyira Modor kutatómunkáját dicsérik, hiszen jórészt olyan szövegeket szerepeltet, amelyek korábban megjelentek a Zsille Zoltán és Hafner Mónika által összeállított kötetben.7 Ilyen például az Emlékezés halottakra című, először a Hírmondóban napvilágot látott, majd a Zsille–Hafner-kötetben újraközölt interjú, amelyben Krassó egyrészt a Nagy Imre-perhez kapcsolódó ismeretterjesztésre vállalkozik, másrészt a később dominánssá váló reformkommunista, de a Pongrátz Gergely-féle interpretációtól is radikálisan eltérő értékelését adja a forradalomnak. Sajnos Modor Ádám ezen a ponton megtakarítja magának azt a – már Zsille Zoltán által is sugallt – erőfeszítést, amely ahhoz lenne szükséges, hogy ezt az értelmezést összehasonlítsa azzal a „titkos elbeszéléssel”, amely Krassónak a Bill Lomax Magyarország, 1956 című könyvéhez írt kommentárjaiból rajzolódna ki. Holott a két interpretáció összevetése, hasonlóságainak és eltéréseinek feltárása minden bizonnyal sokat elárulhatott volna Krassó forradalomképének alakulásáról.

A bevallottan önkorlátozó – az értelmezés helyett inkább a közzétett dokumentumokból kirajzolódó képre építő – szerkesztői eljárás sokkal jobban érvényesül abban a részben, amely egy Krassó számára kínos incidenst dolgoz fel. Erre az 1985 októberében lezajlott ötvenhatos megemlékezésen került sor. Krassó a megemlékezésre meghívott Gyenes Judit (Maléter Pál özvegye) felé mintegy exkuzálja magát azért, mert kiadója megjelentetni készül Pongrátz Gergely emlékiratait, amelyben Maléter nem épp kedvező színben tűnik föl. A jelenet azért sikerül különösen kínosra, mert Krassó tévesen feltételezi, hogy az özvegy ismeri a művet – így a Krassó által elmondottak meglehetősen éles tiltakozáshoz vezetnek, s ha Krassó végül nem is áll el a mű megjelentetésétől, a jelen levő Rácz Sándor és Pákh Tibor arra kötelezik őt, hogy magyarázó előszót írjon hozzá.

Hasonlóképpen jól működik ez a módszer Az útlevélhez való jog című fejezetben, ahol Modor, kiválóan eltalálva az arányt Krassó saját írásai, az ügynöki jelentések, illetve a szerzői kommentárok között, több nézőpontból villantja fel egy olyan világ működését, amelyben a szabad helyváltoztatás nem tartozik az alapvető emberi jogok közé. (Talán az kelt némi hiányérzetet az olvasóban, hogy a Maradj velünk-kötetben Hafner Mónika egyértelműen a későbbi belügyminiszter, Gál Zoltán nevére oldja föl a Krassót az útlevelével zsaroló belügyi tiszt „G.” rövidítését. Ezzel szemben Modor Gaál Dezső alezredest nevezi meg, de sem arról nem szól, hogy ezt honnan tudja, sem arról, hogy az alapforrásául szolgáló könyv jegyzetei más következtetést tartalmaznak.)

E fejezetek kimunkáltságával sajnos élesen szemben állnak a Krassó és a demokratikus ellenzék többi tagjának viszonyát tárgyaló részek. Erről Modornak nem sikerült kellően árnyalt képet festenie. Hogy az ellenzéknek ez az ága a hatalommal való szembenállásában

egységesebb volt, mint a kibontakozási elképzelések tekintetében, az már-már közhelyszámba megy – ha máshonnan nem, legalább onnan tudható, hogy magában az egész ellenzéket le sem fedő SZDSZ-ben is többféle irányzat jelent meg. Ezzel összefüggésben nem kapunk magyarázatot például arra, hogy mi volt az a lényeges körülmény, ami miatt föl sem merült, hogy Krassó az SZDSZ-ben politizáljon, holott e párt alapítóival volt együtt ellenzékben, s többek között e párt alapítóinak küzdelmét támogatta emigrációja idején Londonból.

Képet alkothatunk arról, hogy Krassó ennek az ellenzéknek aktív részese volt – sőt, ha a lengyel munkásgyerekek üdültetési akcióinak leírását nézzük (a megvalósult elsőét, illetve a magyar és a lengyel hatóságok szégyenteljes együttműködése nyomán meghiúsult másodikét8), Krassó bizonyos tekintetben az események motorjaként tűnik föl előttünk. De az ellenzékben benne élő Krassó képe rajzolódik ki abból a történetből is, amely a Demszkyvel szamizdatkiadóként való rivalizálását beszéli el Orwell „Enimel farm” (sic! egy ügynöki jelentésben) című művének megjelentetése kapcsán.

Nem nyerünk viszont bepillantást Krassó és a demokratikus ellenzék kapcsolatának elvi-tartalmi részébe, holott a lehetőség adott, többször is Modor orra elé kerül. Először a Két választás Magyarországon című fejezetben szalasztja el. Ebben ugyanis nagyobbrészt Krassó azonos című írását közli – de nem említi azt, hogy az a Beszélőben az 1956-os hagyomány nyolcvanas évekbeli jelentőségét tárgyaló vita részeként jelent meg, Szilágyi Sándor, Mikes Tamás, illetve Kőszeg Ferenc írásával együtt.9 Így természetesen arra sem kerít sort, hogy az írásokat szembesítve egymással bemutassa: mennyiben tekinthető egységesnek az ellenzék 1956 megítélése, illetve az ötvenhatos hagyomány relevanciája tekintetében, mennyiben tekinthető ebből a szempontból Krassó elgondolása a mainstream részének, illetve melyek voltak az ő elgondolásának megkülönböztető jegyei.

A második lehetőséget az Ellenzékben című fejezetben hagyja ki Modor. Ennek mottója a Bozóki-interjúnak az a része, amelyben Krassó azt kifogásolja, hogy a baloldali ellenzék kisajátította magának a demokratikus ellenzék megnevezést. Ezt a gondolatmenetet Modor zökkenőmentesen hozzákapcsolhatta volna a Napló című proto-szamizdatban Ungváry Rudolf egy hozzászólása által kiváltott – és más okokkal együtt végül a Napló megszűnéséhez vezető – vitához, amely azt a kérdést igyekezett körüljárni, hogy van-e létjogosultsága a nem marxista–lukácsista, baloldali ihletettségű ellenzékiségnek. Ehhez a vitához Krassó ugyanis markánsan hozzászólt.

Modor azonban a Naplóról voltaképpen nem vesz tudomást – holott Krassó annak nem egyszerű olvasója, alkalmi szerzője volt, hanem kifejezetten termékeny résztvevője, sőt több megnyilatkozásából úgy tűnik, hogy szívügyének tekintette a Napló működését-működtetését. E helyütt Krassónak két olyan publikációjára hívjuk föl a figyelmet, amelynek segítségével megjeleníthetők az ellentét elvi alapjai. A Napló egyik utolsó írását kell először említeni, amelyben Krassó – az Ungváry-vitához kapcsolódóan – igen élesen kikel azon eljárások ellen, amelyekkel az ellenzék fontos ideológiai kérdéseket tabu alá von, és megtárgyalhatatlanná tesz. Hozzáteszi, hogy baloldaliként is taszítja a baloldali ellenzék arisztokratikusnak, intoleránsnak és manipulatívnak érzékelt viselkedése, és igen határozottan utal az ellenzék magjának közös múltra és közös tapasztalatokra alapozott, elzárkózó és kirekesztő természetére.10 Nem szigorúan ehhez a vitához kapcsolódott Krassónak az a hosszú írása,

amely a Pákh Tibor – éhségsztrájkja miatt elrendelt – kényszergyógykezelése ellen tiltakozó aláírásgyűjtés történetét beszéli el.11 Hosszan bírálja az ellenzék elitista és központosított, „bolsevik" működését. Értékelése szerint ez eredményezi, hogy csak azok az akciók számíthatnak támogatásra, amelyek az ellenzék „központi bizottságának" támogatását elnyerik. Sőt: ott fogalmazódnak meg. Implicit módon az ellenzékiség két különböző felfogása rajzolódik ki Krassó szövege alapján: az egyik szerint az ellenzék minden egyes megmozdulásának, tagjai minden egyes mozdulatának egy távolabbi cél taktikai és stratégiai szükségleteinek alárendelten kell működnie, míg a másik felfogás szerint az ellenzék egymással valamifajta szövetségben álló, ám önálló cselekvésre jogosult és képes autonóm személyek együttese. Az írás voltaképpen annak az ellentétnek a foglalata, amelyet később a mérsékeltek/radikálisok, illetve a Beszélő-kör és a plebejusok ellentétének szokás nevezni. Miután teljes terjedelmében szerepel a Zsille–Hafner-kötetben, szinte érthetetlen, hogy Modor miért nem nyúl ehhez a Krassó-szöveghez.

Annál is inkább, mert A „Pákh-ügy" után kis erőfeszítéssel beleilleszthető abba a – főleg a jelenlegi szélsőjobboldalon hangoztatott, de Modor által is sugalmazott – koncepcióba, amely szerint a demokratikus ellenzék egy a pártközpontból irányított mozgalom lett volna, amelynek egyetlen célja, hogy a kommunisták hatalomátmentését biztosítsa. Ez az írás – érvelésének megfelelő felhasználása esetén – lehetővé tette volna, hogy Modor Krassót a demokratikus ellenzéknek e neomarxista eredetű részéről visszamenőleges hatállyal leválassza, és az Összegzésben megfogalmazott sugalmazása szerint hozzákösse őt napjaink Kossuth téri tüntetőihez.

Csakhogy nyilván Modor is érzi, hogy ezzel veszélyes terepre tévedt volna. Miközben ugyanis Krassó nyíltan megfogalmazza bírálatát és rossz érzéseit, szövegei semmiképpen nem tekinthetők a kívülálló elítélő kritikájának. Ellenkezőleg: kifejezetten a harcok sűrűjében álló főszereplő küzdőtársaival való perlekedéseként, kifejezetten belső kritikaként fogalmaz. Azaz: mindamellett, hogy Krassónak komoly fenntartásai voltak az ellenzék működésével, taktikájával vagy éppen stratégiájával kapcsolatban, mégis benne élt az ellenzékben. Ennélfogva személye és tevékenysége is ellenáll egy olyan értelmezésnek, amely visszamenőleg azt sugallná, hogy ő is részese lett volna a demokratikus ellenzék szerepéről hangoztatott mai szélsőjobboldali közmegegyezésnek, vagy osztozott volna összeesküvés-elméletektől izgalmas világképükben. És ez még akkor is igaz, ha egyáltalán nem tartjuk kizártnak, hogy Krassót – aki már igen korán az uralkodó elit új elitekkel való kibővítéseként (Modor által bántóan reflektálatlanul használt kifejezéssel: gengszterváltásként) írta le a rendszerváltást – magát is a Kossuth téren találta volna a tavalyi ősz.

Ezen a ponton közbe kell iktatnunk egy olyan kitérőt, amelyben megvizsgáljuk, hogy nem lehet-e igaza mégis Modor Ádámnak akkor, amikor azt sugallja, hogy Krassó napjaink Kossuth téri tüntetőinek előképe lenne. Ezt az állítást természetesen nem fogalmazza meg nyíltan, de erősen sugalmazza, amikor a rendszerváltás kori Krassó bemutatását követően az Összegzésben Krassó 1990-es Kossuth téri sátorverése kapcsán megfogalmazza: „Ezzel 16 évvel előzte meg kortársait..." Ezért fontosnak tartjuk megvizsgálni, amit Modor elmulasztott – hogy tudniillik mennyiben alakítható át ez a sugalmazás határozott állítássá.

A Gengszterváltás című fejezetben a szerző röviden ismerteti Krassó hazatérését londoni

emigrációjából, ellenérzését a Nagy Imre-újratemetéssel kapcsolatban, miszerint az leginkább a hatalmukat átmenteni akaró kommunisták érdekeit szolgálja, az ünnepélyen szónokként való részvételének elutasítását Mark Palmer amerikai követ tevékeny részvételével, végül távolmaradását a hivatalos temetői megemlékezéstől – amelyre egyébként meghívója volt –, tiltakozásul a megemlékezés zártkörű jellege ellen. Ezt követően Modor röviden áttekinti, hogy milyen kifogásai voltak Krassónak a megindult átmenet jellege ellen: bírálta, hogy már a parlamenti választás előtt legitimációval már és még nem rendelkező szervezetek döntenek hosszú távra ható kérdésekben, hogy manipulatív a választási rendszer, illetve hogy a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai elitek egyezkedéseként zajló és nem a társadalom cselekvő részvételével történő rendszerváltást tesznek csak lehetővé. Mindezt Modor Krassó korabeli nyilatkozataival, illetve a Magyar Október Párt Alapító Nyilatkozatával és programpontjaival támasztja alá.

Ezek alapján különösebb merészség nélkül állíthatjuk, hogy Krassó az így létrejött köztársaság és a rendszer ellenzéke is volt egyúttal. De szükségképpen azonos-e ez az állítás azzal, hogy Krassó a jelenlegi Kossuth téri tüntetők jobboldali, populista, árpádsávos, építésre jóval kevésbé, mint inkább rombolásra hajlamos közegéhez tartozna most?

A már említett Két választás Magyarországon című írás nem kevés pátosszal, de nagyon egyértelműen azt sugallja, hogy Krassó forradalmi átmenetre készült, amely elsöpri az 1956 utáni politikai berendezkedést, és valami újat hoz létre a helyén. Ebben a koncepcióban nincs tárgyalás, nincs egyezkedés és nincs megbékélés – vagy ha van, az nem az átmenet során történik, és semmiképpen nem akkor, amikor a Kádár-rendszer és örökösei még hatalmi pozícióban vannak. Ez az írás a nyolcvanas évek közepén született, tehát akkor, amikor a rendszerváltásra remény sem látszott. Ebből még csak az a következtetés adódik, hogy Krassó a forradalmi megoldáson kívül akkor nem látott más esélyt az átmenet kikényszerítésére. Ugyanezt a motívumot megtalálhatjuk azonban az 1989. október 23-án a Parlament előtt elmondott emlékbeszédében is – amely pedig már a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások lezárását követő időpontban hangzik el. Azaz: Krassó nem pusztán lehetségesnek, de kívánatosnak sem tartotta az átmenet kompromisszumos forgatókönyvét, éspedig nemcsak a ténylegesen zajló átmenettel kapcsolatos gyakorlati fenntartásai miatt, hanem elvi okokból sem.

Ugyanakkor azt is le kell szögezni, hogy korabeli írásai és megnyilvánulásai tanúsága szerint Krassó semmiféle alternatív forgatókönyvet nem dolgozott ki az átmenet mikéntjére vonatkozóan. Mint ahogyan nem tudható az sem, hogy milyen berendezkedést tartott volna az átmenet kívánatos végeredményének. Árulkodóak ebből a szempontból a Magyar Október Párt Modor által is idézett iratai: érdekes módon ezekben a hangsúly nem a kormányra kerülés esetén megvalósítani tervezett intézkedésekre helyeződik, sokkal inkább arra, hogy a párt a mindenkori hatalmat ellenőrizni szeretné. Ha e célkitűzés megformálásában nyilvánvalóan a reális helyzetfelmérés (a választás bojkottálásának elhatározása előtt is megmutatkozó teljes esélytelenség a kormányban való részvételre, sőt a parlamentbe való bejutásra) is szerepet játszik, mégis feltűnő, hogy mennyire összhangban áll Krassó habitusával.

Ha explicit módon megfogalmazott jövőképet Krassó nem is ad, elképzeléseire következtethetünk abból, hogy mit tart fontosnak 1956-ból. Bill Lomax már említett könyvéhez írt előszavában azt fogalmazza meg, hogy 1956-ban több mozgalom küzdött párhuzamosan a

sztálinista rendszer ellen, olykor egymást erősítve, olykor egymással szemben is. Mindegyikük fontosságát elismerve sem titkolja azonban, hogy őhozzá elsősorban az utca, a nép mozgalma áll közel, azt tartja a leginkább progresszív vonulatnak, amelyhez az értelmiségi mozgalomnak, sőt magának a kormánynak is csak november elejére sikerült felzárkóznia. Talán ennél is fontosabbnak tartja a munkástanácsok szerepét – ha nem tévedünk, nemcsak annyiban, amennyiben a november 4-i szovjet beavatkozás után ezek lettek az ellenállás legfontosabb szervei, hanem főként azért, mert ezek voltak az önszerveződésnek azok a formái, amelyeket Krassó a társadalmi részvétel terepeként a társadalom szabad működése szempontjából elengedhetetlennek tart. Miközben természetesen nem utasította el a forradalom és a szabadságharc nemzeti jellegét, jelentőségét elsősorban annak szabadságkiterjesztő jellegében látta. Nem véletlen, hogy a Bibó István 1956-hoz kapcsolódó írásait szamizdatban közreadó kiadványához12 írt előszavába éppen egy ezt hangsúlyozó részletet emelt ki Bibó írásából.13 Mint ahogy az sem, hogy fontosnak tartotta ezek megjelentetését.

Krassó számára az ideális politikai berendezkedést olyan intézményrendszer jelenti, amely széles körű és nem formális, hanem tartalmi társadalmi részvételhez biztosít kereteket, és megnyitja a lehetőséget az önigazgatás különböző formái előtt. A társadalom tevőleges politikai részvételéhez azonban arra van szükség, hogy a társadalom tagjainak arra egyáltalán igényük legyen, és ehhez megfelelő felkészültséggel is rendelkezzenek. Krassó tehát nem a forradalmat tartja a társadalom normális állapotának – ha a magyar társadalom aktuális állapotában (1956-ban és a nyolcvanas években egyaránt) a reformista törekvések kompromittálódása miatt elkerülhetetlennek tartja is. De nem becsüli le a lassú építkezést sem. Ezt meggyőzően mutatja be az a hosszú nekrológ, amelyet a Rakpart Klub fiatalon elhunyt vezetője, Horváth Mihály emlékére írt, bemutatva annak fáradhatatlan küzdelmét a határok tágítása, a fontos, ám eladdig nyilvánosan nem tárgyalható kérdések köztudatba emelése és egyúttal egy a fentieknek teret adó fórum létrehozása érdekében.

Röviden összefoglalva a fentieket: Krassóról egy baloldali, radikális antikommunista képe bontakozik ki, akinek elképzeléseiben a társadalom különböző önigazgatási formái biztosítják a társadalom lehetőségekhez képest legjobb működését; aki a nemzeti kérdések iránt sem érzéketlen, ugyanakkor távol áll tőle a szélsőséges nacionalizmus, illetve az irredentizmus. Ennek alapján megalapozottnak tűnhet a következtetés, hogy Krassó élesen szemben állna a jelenlegi kormánykoalícióval; ugyanakkor azonban tarthatatlannak tűnik minden olyan kísérlet, amely kizárólag ez utóbbi állításból kiindulva Krassót egy olyan – turullal, árpádsávval, hatvannégy-vármegyével jellemezhető – mozgalom előképévé akarná megtenni, amelynek nem annyira a szabadság hiánya ad okot a tiltakozásra, hanem az, hogy az uralmat nemkívánatos, netán nemzetidegen elemek gyakorolják.

Nem szeretnénk e helyütt folytatni a Modor Ádám által megkezdett „Kié Krassó?”-vitát, mégis értetlenül állunk a jelenség előtt, hogy a demokratikus ellenzék tradícióját tovább éltető politikai tábor milyen könnyedséggel engedi meg a saját hagyományának részét képező események és szimbolikus személyek (szélső)jobboldali kisajátítását – gondoljunk itt 1956 hagyományára vagy épp Krassó Györgyre. Ennek a jelenségnek már-már perverz végkifejlete, hogy a Jobbik nevű erősen jobboldali pártalakulat is a Krassó-emlékdíj adományozói között szerepelhet.

Hogy Krassó jobboldali kisajátításának történetírói megalapozása nem sikerült, az magának a

tárgynak az imént vázlatosan bemutatott ellenállásán kívül leginkább Modor Ádám igénytelenségének a következménye. Erőfeszítésének eredménye egy olyan munka, amelyből sok mindent megtudhatunk Krassóról, de amely az igényesebb, a látszatok mögé nézni vágyó olvasót kielégítetlenül hagyja. Remélhetjük, hogy ebben az esetben nincs igaza Petri Györgynek, aki szerint az elgéppuskázott lehetőségek soha nem térnek vissza.

Reméljük, fog még születni Krassó Györgyről Modorénál nagyobb igényű, monografikus munka, amelyből az ismert tények szélesebb körét figyelembe vevő képet kaphatunk Krassó tevékenységéről, gondolati fejlődéséről, illetve az ellenzékben betöltött szerepéről. Ez egyúttal komoly hozzájárulás volna a demokratikus ellenzék történetének a Csizmadia Ervin-féle teleologikus, már-már hagiográfia-számba menő feldolgozásnál kissé árnyaltabb elbeszéléséhez is.

Modor Ádám: Célkeresztben: Krassó. Budapest, 2006, Kairosz

Jegyzetek

1 Modor Ádám: Célkeresztben: Krassó. Budapest, Kairosz, 2006, 343.

2 Modor Ádám: A titok meg a nyitja. Titkos szolgák és jelentések. Budapest, Kairosz, 2004.

3 Kőszeg Ferenc parlamenti felszólalása, http://www.mkogy.hu /naplo34/085/0850006.html

4 Csizmadia Ervin: A magyar demokratikus ellenzék (I. kötet: Monográfia. II. kötet: Dokumentumok. III. kötet: Interjúk). Budapest, T-Twins, 1995.

5 Kenedi János: Kis állambiztonsági olvasókönyv. Budapest, Magvető, 1996.

6 Szőnyei Tamás: Nyilvántartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül. Budapest, Magyar Narancs, 2005.

7 Maradj velünk. Krassó György írásai. Szerk.: Zsille Zoltán és Hafner Mónika. MagánZárka, é. n.

8 Solt Ottilia visszaemlékezése szerint maga az üdültetés kifejezetten Krassó ötlete volt, a második akciót követően pedig Krassó és Kerényi Grácia erőfeszítésének köszönhetően jutottak el legalább segélycsomagok a rászoruló lengyel gyerekekhez. Beszélő-beszélgetés a Szeta kezdeményezőivel. Beszélő 12. In: Beszélő Összkiadás. Sajtó alá rendezte: Havas Fanny. Budapest, AB-Beszélő, 1992. II. kötet, 107–108. És in: A Beszélő 25 éve. CD-ROM.

9 Lásd Beszélő 19. In: Beszélő Összkiadás. Sajtó alá rendezte: Havas Fanny. Budapest, AB-Beszélő, 1992. II. kötet, 699–701. És in: A Beszélő 25 éve. CD-ROM.

11 Krassó György: A „Pákh-ügy” után. In: uő: Maradj velünk… i. m. 141–148.

12 Bibó István: A magyar forradalomról. Budapest, M.O., 1984.

13 Krassó György: Bibó István és a magyar forradalom. In: uő: Maradj velünk… i. m. 194.